

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ
ΕΡΕΥΝΑ
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1953

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΕΡΟΣΕΛΕΣΤΙΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΑΘΗΝΑΙ: 2008

Ο «ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ»,

(*Ο Β' τόμος της μελέτης: «Ο Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἐποχὴ του» — Συνέχεια δ').*

Ν. Για τὸ «Θάνατο τῶν Ἀρχαίων» τὸν ΠΕΜΠΤΟ ΛΟΓΟ, ὁ Παλαμᾶς μᾶς δίνει κάποιο γενικὸ σχόλιο στὴν «Ποιητικὴ» του (σελ. 119) ὅταν μιλεῖ γιὰ τὸ μεταχέρισμα τῆς παράδοσης, τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης, ἀπὸ τὰ χέρια του. Ἦδη, μὲ τὸ σχόλιο ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ Λόγο τοῦτο μπαίνουμε σὲ περιοχὴ καθαρὰ ἐλληνικῆ γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά μας ἐκτείνονται. Ὁ Παλαμᾶς γράφοντας γιὰ τὴ συνέχιση τῆς παράδοσης μέσα στὸ τραγούδι του γράφει: «τὴν παράδοση δὲν τὴν ἀκολουθῶ πάντα, μήτε πού τὴ συμπληρῶ μοναχά, μήτε πού τὴν πλαταίνω ἢ τὴ μεταμορφῶ καλοπρόσδεχτα. Καὶ τῆς ἀγριεύω καὶ τὴ στενοχωρῶ καὶ τὴν πολεμῶ καὶ τὴν ἀρνοῦμαι. Ἔρχονται στιγμὲς πού ὁ λυρισμὸς πλέκει συντροφιά μὲ τὸ διασυρμό' ὁ λυρικὸς καὶ ὁ σατιρικὸς, δυὸ εἰδῶν μεθύσια, δίνουν τὰ χέρια καὶ ὄρμουν καταλυτὲς κάποιων ἰδανικῶν πού καταντοῦν ξάνα καὶ σκιάχτρα. Ὅμως ὁ Ἀπόλλων εἶναι καὶ ὁ Ἐκρηβόλος καὶ ὁ Μουσηγέτης. Ἀπὸ τὴ συμμαχίαν αὐτῆ ἔπαθε κατὰ πολλὰ ἢ ἀρχαιολατρεία. Δυὸ ἀπὸ τὰ τυπικώτερα παραδείγματα τοῦ πολέμου αὐτοῦ εἶναι τὸ «Μέγα Ὄνειρο» στὴν «Ἀσάλευτη Ζωὴ» καὶ ὁ «Θάνατος τῶν Ἀρχαίων» ἀπὸ τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου».

Σκηνογραφία καὶ πάλιν ἡ Πόλη. Τώρα μετὰ τὴν Ἄλωση. Ὁ ποιητὴς διασκελίζει τὸ χρόνο. Ἄλλωστε μᾶς προειδοποίησε στὸν Πρόλογό του: «Χρόνου ὠρισμένου ἰδέα στὸν ποῖημα δὲν ὑπάρχει. Τὸ νόημα τοῦ καιροῦ πού περνᾶει φαίνεται πῶς οὔτε κι ὁ Ὀμηρος καθαρὰ τὸ ἔχει. Δὲν πολυσκοτίζονται γιὰ τέτοια οἱ ἐπικοί... Ἀνακατώνω, φαίνεται, τὸν ἥρωά μου τὸν ἴδιο σὲ πράγματα καὶ σὲ συλλογισμοὺς πού κυλᾶνε ἀνάμεσό τους, χωρίζοντάς τα, χρόνια καὶ καιροί». Στὸν Λόγο τοῦτο ὁ Γύφτος ὑποχωρεῖ σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ γιὰ νὰ δώσῃ τὴ θέση του στὸν Ποιητῆ.

Ὁ Παλαμᾶς θὰ σταθῆ μπροστὰ στὸν ἀρχαῖο κόσμο ὅπως στάθηκε πάντα ὅταν ὑψώνονταν ὡς ἀνάγκη ζωῆς ἢ δημιουργικῆς καταστροφή. Θὰ ἐκλέξῃ τὴν κρισιμώτερη καὶ συμβολικώτερη στιγμὴ τοῦ Γένους, τὴν

ῶρα πού τὸ Βυζάντιο, ὁ θεματοφύλακας τῶν παραδόσεων, ἢ κιβωτὸς τῆς Φυλῆς, θὰ λυγίσῃ κάτω ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τῆς ἀσιατικῆς ἐπιδρομῆς. Εἶναι ἡ ῶρα πού ἕνας ὀλόκληρος πολιτισμὸς, πνευματικὰ καὶ ὄλικά μαραζωμένος, ἐτοιμάζεται ν' ἀποδημήσῃ. Εἶναι ἀνίκανος νὰ ζήσῃ κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ μίζερη ζωὴ του, σκλαβωμένη μέσα στὰ δεφτέρια, τὴν ἀποστεγνωμένη ἀπὸ τὸ δροσοφόρο χυμὸ τῆς, ἐκεῖ ὅπου τὰ βαρεῖα πέλματα τοῦ κατακτητῆ θὰ σέρνουν πίσω τους ἕναν ἄλλον κόσμο, μὲ ἄλλες ἀντιλήψεις ζωῆς, μὲ ἄλλα ἰδανικά, μὲ ἄλλα ἐνδιαφέροντα. Εἶναι ἀνίκανος νὰ σταθῆ μὲ τ' ἀνήμπορα πόδια του σ' ἕδαφος σεισμόπληκτο, ὅπου ἀγέρηδες καὶ μπουρίνια παγερά, φερμένα ἀπὸ τ' ἀσιατικὰ ὑψίπεδα, ἀπειλοῦν νὰ κατακάψουν μὲ τὴν ἀδυσώπητη παγωνιά τους τὸ μαραμένο λουλούδι τῆς Σκέψης. Δὲν ὑπάρχει πιά τόπος οὔτε γιὰ τοὺς σαβανωμένους Ἀρχαίους μέσα στὴν Πόλη πού περιμένει ἀδύναμη τὸ μακελλάρι της. Καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων, τυλιγὰδια καὶ βιβλία, σὲ χρυσᾶ κ' ἐλεφαντένια κιβούρια, μὲ μιὰ μακρὰ λειτανία ἀπὸ χλωμοὺς δασκάλους, ἐξόδι λυπητερό, θὰ πάρουν τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας... «Οἱ Ἕλληνες... καθ' ἣν χρόνου στιγμὴν ἔμελλον νὰ περιέλθωσιν εἰς ζυγὸν βαρβάρων καὶ νὰ ἀποβάλωσιν ὄνομα καὶ ὑπαρξιν, ἀνέπεμψαν τὴν ἐσχάτην λάμψιν σβεννυμένης φλογός...» — ἔγραψεν ὁ Λεοπάρντι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θερεϊανὸς στὸν Κ ο ρ α ἦ του. Καὶ τὰ λόγια τοῦτα πού προτάσσονται στὸν Πέμπτο Λόγο διαγράφουν τὴν ἱστορικὴ στιγμὴ πού ἐμπνέει τὸν Ποιητῆ. Προτοῦ ἀκόμη «οἱ τριπλὲς οἱ πόρτες οἱ χρυσὲς καὶ οἱ χαλκένιες» βιασθοῦν ἀπὸ τὸν κατακτητῆ θ' ἀνοίξουν μοναχὲς τους, «σάμπως μαγεμένες» γιὰ τὸ πνεῦμα εἶναι σὰν τὸ πουλὶ πού μυρίζεται τὴν καταιγίδα καὶ προσπαθεῖ νὰ τανύσῃ τίς φτεροῦγες του μακρὰ ἀπὸ τὸν θλεθρο.

Κάτω, στὰ καλόχτιστα λιμάνια, πού περιμένουν ἤρεμα καὶ ἀδιάφορα καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, λογιῆς καράβια ἀπ' τίς Φραγκιῆς καὶ γαλέρες γενοβέζικες, τρεχαντήρια βενετσιάνικα εἶναι σὰ νὰ καρτερᾶν,

ἀκριβὰ φορτώματα
γιὰ ταξίδια καὶ γιὰ πανηγύρια.

Ὅλο αὐτὸ τὸ καρaboμάζωμα ἐμπνέει τὴ
διάθεση τῆς γιορτινῆς χαρᾶς...

Στὰ κατάρτια φλάμπουρα, στὶς πλώρες
ἀκροφίγουρα, λιοκάμματα στὶς ὄψεις
ἀπὸ τόπους μακρυνούς κι ἀπὸ βασιλεία
καὶ καρδιές χτυπᾶν καὶ χέρια ἀπλώνονται,
σὰ νὰ θέλουν κάτι ν' ἀγκαλιάσουν
καὶ μπαϊράκια σειοῦνται καὶ μαντήλια

Ὅμως — κι ὁ Ποιητὴς φροντίζει νὰ δη-
μιουργήσῃ ἀμέσως τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἀ-
πειλῆς ποὺ σιμώνει — ἀπ' τ' ἀντικρυνὰ τῆς
Ἀσίας, πέρ' ἀπὸ τὴ Βιθυνία,

κάτι ἀπλώνεται κατάμαυρο,
κι ὄλο ἀγριεύει καὶ ζυγώνει,
θεῶν ὄργη καὶ δαίμονα μανία.

Ἡ καταιγίδα ἀληθινὰ ζυγώνει καὶ τότες
ἀπ' τὶς ὀλιγοχίτες πόρτες βγαίνει ἀργοπά-
τητη πομπή, καὶ δὲ γνωρίζει,

δέξιμο κι ἄν εἶναι, ξεπροβόδισμα,
γάμος, λιτανεῖα ἢ ξόδι.

Εἶναι μιὰ συνοδεία ἀλλόκοτη. Οὔτε ξα-
φτέρουρα, οὔτε σταυροί, οὔτε λάβαρα, οὔ-
τε βαγγέλια οὔτε παπάδες. Ἄντρες μονάχα
ἀσπρομάλληδες — μηδὲ καν παιδιὰ καὶ γυ-
ναῖκες — ζωντανὰ σύμβολα τοῦ γερασμέ-
νου, ποὺ σάμπως νὰ βγαίνουν ἀπὸ βαθειοῦς
κρυψῶνες κι ἀνήλιαγα κελλάρια, τρεκλιζόν-
τας κάτω ἀπὸ τὸν ἀσυνήθιστο γιὰ τὰ μάτια
ἥλιο, μ' ἓνα θάμπος στὴ βλέψη τους, μ' ἓ-
ναν τρόπο στὴν εἶδή τους γιὰ τοὺς ὀρίζον-
τες τοὺς ἀνοιχτούς, γιὰ τὴ μεγάλη πλάση
καὶ γιὰ τὴ ζωὴ, μόλις τώρα ἀναγέρνοντας
τὸν κορμὸ τους ἀπὸ μακρόχρονο σκύψιμο
«σὲ παλιὰ βιβλία δυσκολοσίμωτα καὶ σὲ συ-
ναξάρια» ἀργοζυγώνουν κρατώντας καὶ
σφίγγοντας μέσα στὰ χέρια σὰν ἱερὸ κι ἀ-
ξεχώριστο θησαυρὸ,

τυλιγάδια καὶ βιβλία
σὲ χρυσὲς κ' ἐλεφαντένιες
πλούσια σκαλισμένες θῆκες,
καὶ πηγαίνουνε μ' ἐκεῖνα
καὶ στὰ χέρια καὶ στοὺς ὤμους
καὶ στοὺς κόρφους τὰ βαστᾶνε
λείψαν' ἅγια σάμπως νᾶναι
καὶ θαυματουργές εἰκόνες
καὶ βαριά σταμνιά, γιομάτα
μὲ τὴ στάχτη τῶν προγόνων.

Ἄπὸ μακριὰ — ὄχι ἀπὸ κοντὰ, γιὰτὶ
ἀπὸ κοντὰ ὁ Γύφτος ξέρει τὴ μαραμμένην ὄ-
ψη τους—ἀπὸ μακριὰ φαντάζουνε σὰν στυ-
λοι, σὰν βωμοὶ σβυσμένοι καὶ σὰν σημαῖες
καὶ θυμιατήρια καὶ ρηγάδικες κορώνες.

Σὰ θεῶν ἀγάλματα εἶναι
σὰν ἀνάγλυφα εἶν' ἡρώων,

προφητῶν ὄραματα εἶναι,
καὶ κιβούρια καὶ μνημοῦρια.
Τάματα εἶναι καὶ τὰ πάνε
νὰ τ' ἀφήσουνε στὰ πόδια
κάποιων εἰδῶλων καὶ κόσμων
ποὺ τὰ καρτερᾶν καὶ στέκουν
καὶ γιορτάζουν πανηγύρια
μέσα σὲ ναοὺς καὶ τόπους,
πέρα ὀλομακρά, καὶ στέκουν,
κ' οἱ ναοὶ κ' οἱ τόποι καὶ ὄλα
καὶ προσμένουν καὶ προσμένουν
νὰ φωτοντυθοῦν μ' ἐκεῖνα.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ ἀναγνώ-
στης κάτι σημαντικό γιὰ τὸ νόημα τοῦ Λό-
γου τούτου. Οἱ Ἀρχαῖοι καὶ τὸ ἀρχαῖο
πνεῦμα δὲν ἔπαψαν νὰ διατηροῦν τὴν ἀξία
τους γιὰ τὸν ἔξω κόσμον καὶ γιὰ τοὺς Βυ-
ζαντινοὺς λόγιους ποὺ θὰ γίνουν οἱ φορεῖς
τοῦ πνεύματος αὐτοῦ στὴ Δύση. Ἀκόμη κ
ὁ Γύφτος δὲν φαίνεται ν' ἀρνιέται τὴ ση-
μασία τῆς ἀρχαίας σοφίας γιὰ τὴ Δύση καὶ
περιμένει, ἔστω καὶ ἀπὸ τὴν τρεμόλαμπι
λάμψη τῆς, τὸ φῶς. Βέβαια, περιμένει κάτι
ἄλλο, πολὺ πιὸ μεγάλο καὶ πολὺ πιὸ σημαν-
τικὸ κι αὐτὸ θὰ τὸ ἴδοῦμε στὸν διάλογο τοῦ
Γύφτου μὲ τοὺς θεματοφύλακες τῆς ἀρχαίας
σοφίας, διάλογο ποὺ ἐκφράζει ἓνα ἐσωτερικὸ
ρῶτημα ἢ ἀμφιβολία γιὰ νὰ διευκολύνῃ
τὴν ἀπόφασή, τὸ κήρυγμα ποὺ φουσκώνει
κι ἀνταριάζει τὰ στήθη τοῦ διψαλέου αὐτοῦ
ἥρωα τῆς Ζωῆς. Κάτι ποὺ ἔχει πεθάνει, κά-
τι ποὺ εἶναι νεκρὸ, ὅσο μεγάλο καὶ νᾶναι,
δσὴν καὶ ὅποιαν ὁμορφιά κι ἄν κλείνει, δὲ
μπορεῖ νὰ εἶναι ποτέ ζωντανό. Ἄλλος ὁ ἥ-
λιος, ἄλλος ὁ ἀέρας ποὺ φυσᾶ, ἄλλα τὰ ἰ-
δανικά ποὺ μᾶς φτερώνουν καὶ μᾶς συνε-
παίρνουν. Ἄν μπορέσουμε μέσα σὲ τούτα
νὰ νέα ἰδεώδη, τὰ ἰδεώδη τῆς ζωῆς, νὰ
κλείσουμε κάτι ἀπὸ τὴν ξεψυχισμένην εὐω-
διά του μαραμμένου λουλουδιοῦ, τόσο τὸ
καλύτερο γιὰ μᾶς. Θὰ τραβήξουμε, στεφα-
νωμένοι μὲ τ' ἀνθία τὰ ὀλοζώντανά, ποὺ
φυτρώνουν κ' εὐωδιάζουν μέσα στὴν ψυχὴ
μας, στολισμένοι νυμφῖοι μὲ τὴ χάρη τους,
γιὰ τὰ μπρός. Ποτέ πρὸς τὰ πίσω... Μὰ νο-
μίζω πὼς προχωρῶ καὶ πὼς ἀφίνω πίσω μου
στίχους ἀξιους νὰ μᾶς σταματήσουν.

Στὸν διάλογο τοῦ Γύφτου μὲ τοὺς Βυ-
ζαντινοὺς λόγιους, τοὺς ἀσπρομάλληδες
λειψανοφόρους, ἀκοῦμε τὴ φωνὴ τῶν χλω-
μῶν δασκάλων ποὺ ξεκινᾶνε γιὰ τὴ Δύση
νὰ λειτανέψουνε τὸ ξόδι τους. Σ' αὐτοὺς εἶ-
ναι ριζωμένη ἢ πίστη γιὰ τὴν ἀδιάφθορη ἀ-
ξία τοῦ προγονικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ:

Εἶν' ἐδῶ κλειστοὶ μέσ' στὰ κιβούρια
μέσ' στὰ τυλιγάδια εἶναι κρυμμένοι
—γιὰ νεκροὺς ἢ πλάση ἄς μὴν τοὺς κλαίῃ!—
ὦ! οἱ πηγὲς οἱ ἀθόλωτες τῆς Σκέψης,
οἱ ἀσυγγέφιαστοι τῆς Τέχνης οὐρανοί,
οἱ Ἀθάνατοι κ' οἱ Ὠραῖοι.

Εἶναι οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι, πηγὲς
ἀθόλωτες τοῦ κάθε καλοῦ καὶ τῆς Ἀλή-

θειας οἱ διδάχοι καὶ τῆς ἀκέρηας ὁμορφά-
δας οἱ πιστοί»...

γεροί, ἀπείραχτοι, ὄλο νέοι,
καὶ ἥλιοι ποῦ σοῦ δίνονται νὰ τοὺς χαρῆς
πάντα μέσ' στὸ δρόσος κάποιου Ἀπρίλη·

Ὁ Ποιητὴς δὲν μεροληπεῖ· ἀφήνει τοὺς πιστοὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου νὰ διαλαλή-
σουν τὴν πίστη τους μ' ὄλο τὸν ἐνθουσιασμό
καὶ τὴν κατάνυξή τους, τοὺς βοηθεῖ, θά ἔ-
λεγα μὲ τὴν ἐμπνοή τοῦ στίχου, μὲ τὸν οἴ-
στρον ἐκεῖνον ποῦ εἶναι γνώρισμα ἐνὸς γνή-
σιου ἀρχαιολάτρη, τόσο ποῦ τὸ τραγούδι
τοῦτο, γραμμένο γιὰ νὰ δώσῃ στὸν ἀντίλο-
γο περισσότερὴ ἔμφαση καὶ στὴν ἄρνησή
του μεγαλύτερη ἀνταρσία, γίνεται ἕνας ἀ-
ληθινὸς ἀρχαιολατρικὸς παιᾶνας. Δὲν ἔχου-
με πολλοὺς στίχους στὴ νεοελληνικὴ ποίηση
ποῦ νὰ ἐκφράζουν μὲ τόση πλαστικότητα τὸ
αἰεζωο θάλλος τῆς ἀρχαίας ὁμορφιάς. Τὴ
στερνὴ πατρίδα τους θά τὴν παρατήσουν,
λένε οἱ ἀσπρόμάλληδες λειψανοφόροι, μιλών-
τας γιὰ τοὺς Ἀθάνατους καὶ τοὺς Ὠραί-
ους, ὅμως πάντα κ' ἐρμιοσπίτες, νικητές!

Μὰ μίλησε τότε ὁ Γύφτος — καὶ μαζί
του μίλησε ὁ Ποιητὴς. Ἔρχεται ὁ ἀντίλογος.
Καὶ προβάλλει μὲ κάποιο σέβας, μὲ πρόθυ-
μῃ τὴν ἀναγνώριση. Τοὺς γνωρίζει, τοὺς
γνωρίζει τοὺς Ἀθάνατους αὐτοὺς, τοὺς Ὠ-
ραίους αὐτοὺς καὶ τοὺς διαλαλεῖ. Ὅμως
τὰ τραγούδια τους θά τὰ ταιριάξῃ μὲ τὸ
δικό του τὸ σκοπὸ. Κ' ἐδῶ, παρ' ὄσῃν ἀνά-
πτυξη κι ἂν θά δώσῃ ὑστερινὰ στὸ θέμα, ἐδῶ
βρίσκεται ἡ οὐσία τῆς ἀντιλογίας τοῦ Γύ-
φτου-Ποιητῆ.

Τὰ τραγούδια τους θά τὰ ταιριάξῃ στὸ
δικό του τὸ σκοπὸ. Θέλει ὄχι τὴν ἄγωνα μί-
μηση τῶν Ἀρχαίων ἀλλὰ τὴ γόνιμη συγχώ-
νευσή τους μὲ τὸ νέο πνεῦμα τῆς ζωῆς. Ἡ
τύχη τους ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ἀπὸ τὴν
πρώτην ἐκείνην ὥρα ποῦ διώχτηκαν ἀπὸ τὴ
γενέθλια γῆ καὶ βρῆκαν καταφύγιο, «καρρα-
βοτσακισμένοι καὶ σκληρὰ κατατρεγμένοι»,
στὸ Βυζάντιο, δὲν ἦταν τύχη ζωῆς σφριγη-
λῆς. Δὲν ἔμειναν στὸν ἀνοιχτὸν ἀέρα, κάτω
ἀπὸ τὸν πλατὺν οὐρανο· χῶθησαν μέσα σὲ
κρυψῶνες καὶ σὲ σκῆτες καὶ σὲ μοναστήρια
καὶ σὲ κελλιὰ...

καὶ δὲν ἤβρανε τὸν ἥλιο
καὶ τὴ λευτεριά,
καὶ δεθῆκαν κι ἀρρωστῆσαν
καὶ χτικιάσαν τ' ἀπολλῶνια τὰ κορμιὰ
καὶ γινῆκαν βρυκολάκοι καὶ στοιχειὰ
.....

Ὅρνια γίνανε μπαλοαμωμένα
λείψανα λυπητερά
καὶ μαρμαρωμένα βασιλόπουλα
ἡ ζωὴ καὶ ἡ νειότη καὶ ἡ χαρά.

Γιατὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι
θὰ ἦσαν ἀληθινὰ καὶ ἀθάνατοι καὶ ὠραῖοι
ἂν ἔμεναν ὅ,τι ἦσαν: ζωὴ καὶ νειότη καὶ

χαρά. Τώρα ἀρρώστησαν, μαράζωσαν. Ἐ-
μοίασαν τὰ τροπικὰ λουλούδια ποῦ ζοῦνε,
χωρὶς τὴ ζωογόνα κάψα τοῦ ἡλίου, μέσα σὲ
θερμοκήπια, ἢ φύτεψαν μαζί μὲ τ' ἀνώ-
νυμα χόρτα ποῦ ἀγκαλιάζουνε τὰ ἐρείπια.
Μέσα στὰ χέρια τοῦ κοντόφωτου τοῦ σκε-
βρωμένου καὶ μὲ θολωμένην ὄραση δασκά-
λου ἔζησαν μιὰ ζωὴ μέσα στὰ δεφτέρια,
ζωὴ σκλαβιάς καὶ τυράγνιας καὶ χίλια χρό-
νια, χίλια χρόνια ἔζησαν τὴν ἀχαρῆ, τὴν
ἀνήλιαστη, τὴν ἀγέλαστη, τὴ μαραζωμένη
τους ζωὴ.

Καὶ τώρα ὁ Ποιητὴς, γιὰ νὰ δώσῃ με-
γαλύτερη ἔμφαση στὴν ἀμφισβητούμενη ἀ-
ξία τοῦ ἀρχαιολατρικοῦ Ἰδανικοῦ, ἀφίνει
τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀρχαίους νὰ ὑπερασπί-
σουν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὰ Ἰδανικά ποῦ
ἐκπροσωποῦν. Ἡ φωνὴ ποῦ τοῦ μιλεῖ βγαί-
νει τώρα ἀπὸ τὴν φυχή τῶν ἴδιων τῶν πα-
πύρων. Οἱ Ἀρχαῖοι μιλοῦνε μὲ τὴ δική τους
λαλιά ποῦ ἀκούγεται ν' ἀντιλαλεῖ ἀπὸ τὰ
βάθη τῶν τάφων. Θὰ περάσουμε, λένε, ἀπὸ
στεριές κι ἀπὸ πέλαγα, θὰ σταθοῦμε ὅπου
τὸ πόδι κανενὸς Τούρκου δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς
πατήσῃ,

ἀπὸ τὴν πατρίδα μας διωγμένοι,
καὶ σβυσμένοι ἀπ' τὴν Ἀνατολή,
θ' ἀνατείλουμε στὴ Δύση.

Πατρίδα τους εἶν' ὄλος ὁ κόσμος γιὰτι
γιὰ τὸ πνεῦμα «πάσα γῆ πατρίς». Πιστεύουν
πὼς πραγματώνουνε μιὰ νειότη καὶ πὼς τὸ
φῶς τῆς ἔχει τὴ δύναμη νὰ καταυγάσῃ κά-
θε θάμπωμα καὶ βῦθος. Μὰ ὅ,τι κυριώτερα
πιστεύουν εἶναι τὸ πὼς ἡ θαλερότητά τους
μπορεῖ νὰ ἀξιῶσῃ ὄλα τὰ σφρίγη τῆς ζωῆς.
Ἀρκεῖ νὰ βγοῦν ἀπὸ τοῦτο δῶ τὸ κοιμητή-
ρι ποῦ τοὺς ἀλυσσοδένει τὴν ὠραῖαν ὄρμη.
Ἐπὶ ὄσῃν ὄλυνται ὄλυμπων κορφές καὶ Παρθασ-
σῶν καὶ νέους Παρθενῶνες καὶ μιὰ πέρα ὡς
πέρα στὴν ψυχὴ μιὰ νεκρανάσταση, κι ἀκό-
μα ἐξαγγέλλουν τὸν μεγάλο Πᾶνα, τὴ διο-
νυσιακὴ μέθη τῆς ζωῆς. Καταλαβαίνουν καὶ
πονοῦν οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι πὼς
χρόνια καὶ καιροὺς τοὺς κρατούσανε σα-
βανωμένους «κακόσορτα σοφοὶ καὶ στέρφοι
δάσκαλοι», ὅμως δραματίζονται μιὰν ἀπο-
θέωση διὰν θά τοὺς ἰδοῦνε χρυσοφτέρου-
γους νὰ φεύγουν πρὸς τὰ τετράπλατα τοῦ
ἀγέρα. Τότε θά δικαιωθοῦν κατὰ κάποιον
τρόπο καὶ οἱ δάσκαλοι ποῦ τοὺς περίσωσαν
κλεισμένους, ἔστω, σὲ θῆκες καὶ σὲ κιβούρια,

κι ἀπὸ τῆς θεότης μας τ' ἀντίφεγγα
σὰν ἡμίθεοι θά φαντάξουν ὡς κ' ἐκεῖνοι!

Ὁ Ποιητὴς εἶναι, τώρα, ὑποχρεωμένος
μὲ τὴν προσωπίδα τοῦ Γύφτου νὰ δώσῃ
τὴ μεγάλη του μάχη, τὴ μάχη ἐναν-
τίον τοῦ ἀρχαιολατρικοῦ Ἰδανικοῦ, ὄχι πιά
τοῦ Ἰδανικοῦ τῆς ἄγῃνης προγονολατρείας
γιατὶ οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι δὲν τοῦ
μιλοῦνε πιά γιὰ θῆκες καὶ μνημούρια, ἀλλὰ

γιὰ μιὰ νεκρανάσταση, γιὰ μιὰν ἀναγέννηση ζωῆς, γιὰ ἕναν διονυσιακὸ ξαναγεννημὸ ἀφοῦ ὑπόσχονται στὸν κόσμον τὸν ὀλόχαρο μεγάλο Πάνα, μιλάνε γιὰ τὴ σπορὰ μιᾶς νέας Ἑλλάδας γεννημένης ἀπὸ τὴν παλιά καὶ γιὰ μιὰ νειότη...

ὅπου τόποι, ὅπου γεράματα, θὰ σπεύρουμε μιὰν Ἑλλάδα καὶ μιὰ νειότη.

Ὁ Γύφτος θὰ δείξη τώρα ἂν εἶναι ἀρνητὴς αὐτῆς τῆς νέας ζωῆς ποὺ εὐαγγελίζονται οἱ ἀρχαῖοι, θὰ δείξη ἂν τρέφει καὶ ποιὰν ἐκτίμηση τρέφει πρὸς τὴν ἀναγεννητικὴ ζωτικὴ δύναμη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μ' ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀποκριτικὸς στίχους καταφαίνεται τὸ εἰδικὸ βᾶρος τῆς ἐκτίμησης αὐτῆς:

Θὰ περάσετε ἀπὸ πάνου
ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ κόσμου
σάν πνοὴ
μαλακώτατου μαίστρου...

Μὰ στὴ θάλασσα τοῦ κόσμου,
κ' ὕστερ' ἀπὸ σᾶς, καὶ πάντα
σάν ἐχτές
καὶ σάν τώρα, θὰ ξεσπᾶνε,
θὰ φιλιοῦνται καὶ θὰ μάχωνται
κι ἄλλοι χίλιοι ἀνέμοι, χίλιες
μπόρες καὶ χιονιές.

Ὁ Ποιητὴς βρίσκεται σὲ σκοπιὰ ἐποπτική τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας. Ὑψώνεται σὲ μιὰ ἀντίληψη καθαρὰ κοινωνιολογικὴ καὶ παρακολουθεῖ τὸ ἀσταμάτητο γίγνεσθαι τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Βλέπει τὴν αἰώνια ροὴ τοῦ χρόνου ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ χίλιους ἀνέμους, χίλιες μπόρες καὶ χιονιές, καὶ καταλαβαίνει πὼς κάθε ἰδανικό, κάθε ἀξία, κάθε τρόπος ζωῆς ἔχει σύνορα καθαρὰ περιγραμμένα. Ὅλα βρίσκονται σὲ κάποια συνάρτηση μεταξὺ τους, γι' αὐτὸ ὅ,τι ἔζησε μιὰ φορὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ξαναζήσῃ ἂν ὄλοι οἱ ἄλλοι ἀντικειμενικοὶ ὄροι δὲν συνεργοῦν, ἂν ἡ ὄλη ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα δὲν εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ φυτοῦ ἐνὸς ξεπερασμένου πιά πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ ὁ Γύφτος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Ἀθάνατους καὶ τοὺς Ὠραίους θὰ τοὺς ἀρνηθῆ τὴ δυναμικὴ ἀθανασία.

Μὰ στὴ θάλασσα τοῦ κόσμου
ξανὰ ὁ Μᾶης ποὺ σᾶς γέννησε
δὲ θαρβῆ...

Ἀθάνατοι; Ναί. Ἀλλὰ τὴ ζωὴ τὴν ὀλοζώντανη, τὴ ζωὴ τῆς ἐνέργειας δὲν τὴν ἔζησαν παρὰ μιὰ καὶ μόνη φορὰ. Τὸν ἀέρα καὶ τὸν ἥλιο τῆς μακαρισμένης τῆς πατρίδας τοὺς μιὰ φορὰ τὸν εἶδαν καὶ τὸν ἀνάσαναν...

Ἄλλος ἀέρας τώρα κι ἄλλος ἥλιος
γιὰ σᾶς πιά· καὶ ποτὲ πιά
δὲ θὰ ξαναζῆστε τὴ ζωὴ σας...

Ἴσκιοι μπρὸς στὰ εἶδωλά τους καὶ ρομαντικὲς ἑλληνολατρεῖες καὶ πνευματικὰ ξανανθίσματα, πάντα κάτω ἀπὸ ἄλλους ἀέρηδες κι ἄλλους ἥλιους, ναί,

μὰ ἡ Ἑλλάδα μιὰ, καὶ ἀγύριστη·
πάει, καὶ νὰ τὴν κλαῖς.

Τὰ λόγια τοῦ Γύφτου ἀντηχοῦν σὰ μιὰ ἀμετάκλητη καταδίκη τοῦ περασμένου ποὺ δὲν ξαναγυρίζει. Ἡ Ἑλλάδα, ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα εἶναι μιὰ καὶ ἀγύριστη. Ὑπῆρξε μιὰ θετικὴ πραγματικότητα σὲ ὀρισμένο, περιγραμμένο χρόνο, καὶ ἡ πραγματικότης τούτη ἔπαψε πιά νὰ ἔχει ζωτικὴν ἀξία καὶ ἀναγκαιότητα. Καὶ βιάζεται ὁ Ποιητὴς νὰ ἐξηγήσῃ μὲ περισσότερὴ ἀκόμη σαφήνεια, σὺτὴ τὴν ἀρνητικὴ στάση τοῦ ἀπέναντι τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Οἱ δώδεκα στίχοι ποὺ ἀκολουθοῦν συνοψίζουν ἕνα κήρυγμα ποὺ ἄρχιζε ἤδη ἀπὸ κάποια τραγούδια τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς»:

Κι ὅποιος δοῦλος σας θὰ γίνῃ
καὶ σᾶς πάρῃ καταπόδι,
ἢ ἕνας μόνος, ἢ ὄλο γένος,
θὰ σβυστῆ μὲ σᾶς.
Καὶ μονάχα ὅποιος μαζί σας
δὲ θὰ χάσῃ τὸν ἑαυτὸ του
καὶ θὰ κόψῃ μόνο ἀπ' τ' ἀνθία σας
γιὰ νὰ στεφανώσῃ τὰ μαλλιά του,—
μόνο ἐκεῖνος ἐδῶ κάτω
στολισμένος θὰ τραβήξῃ σὰ γαμπρός,
θὰ τραβήξῃ στολισμένος μὲ τὴ χάρη σας,
θὰ τραβήξῃ ἐμπρός!

Ὁ Παλαμᾶς, ὅπως ἄλλοτε, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποὺ ἔστρεψε τὴ ματιά του στὸν ἀρχαῖο κόσμον, εἶδε ὄχι τὴν ἀνάγκη τῆς μίμησης ἀλλὰ τῆς ζωτικῆς ἀναδημιουργίας. Δὲν ἔφτασε ὅμως ποτὲ σὲ τέτοια καθαρὴ διατύπωση τῶν ἀντιλήψεων του γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμον. Γιατὶ ἐδῶ, ἀπάνω ἀπὸ τὸ Γύφτο, ὑψώνεται ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς, μ' ὄλο ποὺ ἀμέσως πῶς κάτω θὰ παραλληλίσῃ τοὺς Ἀθάνατους καὶ τοὺς Ὠραίους μὲ τοὺς γύφτους ποὺ θὰ διαβοῦνε σπέρνοντας τὸ σπὸρο τῶν ἐλευθέρων. Μὰ νοιώθει κανεὶς πὼς ὁ παραλληλισμὸς αὐτὸς πειθαρχεῖ στὴ γενικὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει ὁ Ποιητὴς γιὰ τὴ φύση τῶν γύφτων καὶ πὼς οἱ δώδεκα στίχοι ποὺ προηγοῦνται ἐκφράζουν καὶ ὀλοκληρῶνουν μιὰ ἰδεολογικὴ στάση ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε σύμβολο κι ἀπὸ κάθε ποιητικὴ ἀλληγορία. Ὁ Ποιητὴς, ὅπως τὸ διακήρυξε συχνά, δὲ θέλει τὴ δουρικὴ ὑποταγὴ στὸ ἀρχαῖο ἰδανικό. Θεωρεῖ πὼς μιὰ τέτοια δουλεία εἶναι ναρκωτικὴ καὶ διαβρωτικὴ τῶν φυλετικῶν δυνατοτήτων. Ζητεῖ τὴν ἔξαρση τῆς ἀτομικότητας ἢ τῆς ὀμαδικῆς συνείδησης, ἀδιαφόρητα, (ἢ ἕνας μόνος, ἢ ὄλο γένος) καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τους, τῶν ἀρετῶν τους, σὲ μιὰν ἐλευθέρην ἀνθήση, χωρὶς κανένα ἀπὸ

καμμιά πρόληψη καταναγκασμό. Ἡ προκοπή, θὰ πῆ ἀμέσως πὶο κάτω, δὲν εἶναι γιὰ τοὺς δούλους· εἶναι γιὰ τοὺς ἐλεύθερους. Καὶ τονίζοντας τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς μὲ τὴν ἄρνηση καὶ τὴν καταφρόνια τῆς «ὀποιας μ' ὀποιον ὄνομα σκλαβιάς» τοξεύει βαθύτερα τὴν πνευματικὴ δουλεία, ἐνῶ παράλληλα ἀντιτάσσει στὴ συνείδηση τῶν δούλων τὴ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας γύφτικης ράτσας. Ὁ Γύφτος ἔχει σὲ ὑψηλὴ ὑπόληψη τὶς ιδιότητες τῆς φυλῆς τοῦ. Εἶναι φυλὴ ἐλεύθερων, ἀνυπόταχτων, περήφανων γι' αὐτὸ σὲ μιὰ στιγμὴ ἐνθουσιασμοῦ θὰ βροντοφωναξῆ ὁ Γύφτος:

μάθε· ἡ προκοπή γιὰ τοὺς ἐλεύθερους,
γιὰ μᾶς!

Αὐτὸ τὸ «γιὰ μᾶς», μαρτυρεῖ τὴν ἀντίληψη τῆς ἀξίας τῆς γύφτικης ζωῆς. Γιατί οἱ γύφτοι περνοῦν καὶ σπέρνουν τὸ σπόρο τῶν ἐλευθέρων· γι' αὐτὸ πιστεύουν πῶς τὸ ἰδανικὸ τοῦτο θάχει πολὺ μεγαλύτερη ἀκτινοβολία ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τῆς σκλαβιάς. Ὁ κόσμος θ' ἀκούσῃ τὴ φωνὴ πού θὰ τὸν καλέσῃ στὸν ἀνοιχτὸν ὀρίζοντα, στὸν ἀέρα, στὸ φῶς, δὲ θὰ σκύψῃ στὰ κιβούρια, στὶς θῆκες, στὰ μνημοῦρια. Ὁμῶς ὁ Γύφτος φαίνεται νὰ ἔχει ὑψηλὴν ἰδέα γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἀρχαίου κόσμου στὶς συνειδήσεις πού εἶναι πρόθυμες νὰ γονιμοποιήσουν τὸ σπόρο τῆς ἐλευθερίας καὶ πού οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι θὰ τὸν σπεύρουν ὅπως τὸν σπέρνει ἡ γυφτουριά:

Σὰν κ' ἐμᾶς τοὺς γύφτους θὰ διαβῆτε
σπέρνοντας τὸ σπόρο τῶν ἐλευθέρων,

κι ὁ Ποιητῆς, στερεώνοντας καλύτερα τὴν προσωπίδα του, Γύφτος τώρα, ἀνακαλύπτει μέσα στὴν ψυχὴ του τὴ βαθύτατη συγγένεια πού συνδέει τὴν ἀνυπόταχτη φυλὴ του — τὴ γύφτικη φυλὴ — μὲ τὸν κόσμο τῶν ἀρχαίων ἀφοῦ ὁ κόσμος αὐτὸς περνᾷ φέρνοντας τὸ λυτρωτικὸ κήρυγμα τῆς ἀποδέσμευσης ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πρόληψη πού σταύρωσε τὴ ζωὴ. Αὐτὴ ἡ ταύτιση Γύφτου καὶ ἀρχαίων γίνεται στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐλευθερίας, τῆς διονυσιακῆς ὀρμῆς γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τῆς ἀνυπόταχτης φύσης τῆς. Μπορεῖ νὰ εἶναι ὅσο θέλουν οἱ Ἀρχαῖοι ἀρματωμένοι ἀπὸ μέτρο, ἀπὸ ὑγεία κι ἀπὸ τάξη· ἡ μοῖρα τους εἶναι νὰ περνοῦν δίχως ν' ἀράξουν πουθενά γιὰ τί — ἴσως γιὰτί ἄλλαξε ἀνεπανόρθωτα ὁ ρυθμὸς τοῦ κόσμου. Τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς πού ἀποτελεῖ στὸ ποίημα τὸ συγγενικὸ δεσμὸ τῶν ἀρχαίων μὲ τὴ γύφτικη φυλὴ βρῖσκεται, ἢ μᾶλλον ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὴν ἀμέσως κατοπινὴ δεκαπεντάστιχη στροφή. Στους στίχους αὐτοὺς ὁ Γύφτος γίνεται, κατὰ κάποιον τρόπο, ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ ἐπόπτης τῆς ἐποχῆς του. Βαθμομετρῆι στὸ σωστὸ τῆς μέτρο τὴν ἐπίδραση πού μποροῦν νὰ ἔχουν οἱ Ἀρχαῖοι

στὸν σύγχρονο κόσμο. Εἶναι ἐπίδραση καθαρὰ αἰσθητικὴ — δὲν εἶναι ἐπίδραση ζωῆς. Ὁ κόσμος μπορεῖ ν' ἀνοίγει τὸ στόμ' ἀνόητα καὶ νὰ θαυμάζει καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ οἰκαιοποιηθῆ ὅ,τι ὠραῖο, γνήσια ἢ κίβδηλα ὠραῖο, βρῖσκει ἀπάνω τους. Μὰ θὰ τοῦ διαφεύγει πάντοτε αὐτὸ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας πού ἦταν ἡ βάση τῆς ζωῆς στὸν ἀρχαῖο κόσμο. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς τὸ κατέχει ὁ Γύφτος, γι' αὐτὸ βλέπει μὲ τόση συμπάθεια τὸν ἀρχαῖο κόσμο σὰν ἐκδήλωση ἐλευθερίας ὀλοκληρωμένης, μὰ ὀχι λιγώτερο γι' αὐτὸ ξεπερασμένης στὸν αἰῶνα μας. Ἀλλες συνθήκες ζωῆς, ἄλλα δικαιώματα βίου συνέθεταν ἕνα καινούργιο αἴτημα πού γιὰ νὰ τὸ ἀφομοιώσῃ ὁ κόσμος καὶ νὰ τὸ ὑψώσῃ σὲ διεκδίκηση χρειαζόταν νὰ πάρῃ τὴν ἔννοια: ἐλευθερία, στὴν οὐσία τῆς κι ὀχι στὸ ἰδεατὸ τῆς περίβλημα. Ἀλλὰ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι ποτέ στατικὴ καὶ μὲ ἀποκρυσταλλωμένη μορφή. Ἡ Ἐλευθερία ὡς ἰδέα εἶναι μόνο ἀφαίρεση καὶ ἰδανικὴ ἐπιδίωξη, ἀλλ' ὡς μορφή παίρνει πάντοτε τὸ περίβλημα τῆς ἐποχῆς, ὑφαίνεται δηλαδὴ ἀπὸ τὰ συστατικὰ τῆς ἐκάστοτε ζωῆς. Γι' αὐτὸ, ὅσο κι ἂν πλευρίζουν τοὺς ἀρχαίους τὰ ἔθνη, δὲν πρόκειται νὰ κερδήσουν τὴν ἐλευθερία καὶ μὲ τὴν ἐλευθερία τὸν πολιτισμὸ τους σὰν ἔκφραση ὀλων τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου στὴ συγκεκριμένη ἐποχῆ. Ἐτσι κι ὁ Γύφτος δὲν διστάζει μπρὸς στὸ συμπέρασμα:

Μὰ ἢ μ' ἐμᾶς τοὺς τρισκατάρτους,
ἢ μ' ἐσᾶς, ὧ τρισευλογημένοι,
βάρβαρος ὁ κόσμος θὰ διαβαίνη
καὶ ραγιάς.

Καὶ ἡ ἀξιολόγηση τῆς συμβολῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου στὸ νεώτερο συνεχίζεται καὶ στὴν ἀκόλουθη στροφή. Ἐδῶ ὁ Ποιητῆς σαρκώνεται ὀλοτέλα τὴν προσωπικότητα τοῦ Γύφτου γιὰ νὰ διακηρύξῃ ὅ,τι καὶ πρωτίτερα, σὲ κάποια τραγούδια τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς», βροντολάλησε στὸ ἔθνος του. Καὶ ὁ Παλαμᾶς, μιλώντας πάντα ἀπὸ τὴν ἴδια σκοπιὰ τοῦ χρόνου, βρῖσκεται ὀλόκληρος μέσα στὴν ἐποχῆ του. Οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι θὰ βοηθήσουν, ἀσφαλῶς, τὰ ἔθνη στὴν πορεία τους πρὸς τὸ πνεῦμα, πρὸς τὴν κατάκτηση τῶν αἰσθητικῶν ἀξιών τοῦ παρελθόντος, πού μποροῦν νὰ γίνουν σπουδαῖα στοιχεῖα γιὰ μιὰ περαιτέρω ἀνάπτυξη καὶ ἀξιοποίηση, ὀμως δὲν πρόκειται νὰ προικίσουν τὸν νεώτερο κόσμο μὲ καμμιά δύναμη ζωῆς. Εἶναι χαρακτηριστικοὶ τοῦτοι οἱ στίχοι γιὰ τὴν ἐνάργειά τους καὶ φωτίζουν μὲ τὸ ἴδιο, τὸ γνώριμο, φῶς, τὶς ἰδέες τοῦ Ποιητῆ γιὰ τὸ μέγεθος αὐτὸ πού καλεῖται ἀρχαιοφιλία:

Οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὠραῖοι θὰ βοηθήστε
τῶν ἐθνῶν τὴ στράτα,
μὰ οἱ Ἀθάνατοι κι οἱ Ὠραῖοι δὲ θὰ δώστε

πόδια στὰ ἔθνη· καὶ φτερά καὶ νιάτα·
πόδια καὶ φτερά εἶναι τῶν ἐθνῶν
τά φτερά, τὰ πόδια καὶ τὰ νιάτα!

Ὁ Ποιητὴς ὑψώνει σὰν σύμβολο ἐθνικῆς ζωῆς τὴ δύναμη τῆς θέλησης. Ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὸν Ἀρχοντάνθρωπο, τὸ ἀντίγραφο τοῦ νιτσεικοῦ ὑπερανθρώπου, ἦταν λογικὸ ν' ἀφομοιώσῃ ὠρισμένες ἔννοιες, ὠρισμένα ἀξιώματα ἠρωικά ποῦ θὰ τοῦ προμήθευε ἡ ἀδιάκοπη τότε ἐπαφή του μετὰ τὴ νιτσεικὴ φιλοσοφία. Ἀκόμα κι ὁ Ἰψενικός Μπράντ θὰ πρέπει σὲ κάτι νὰ λογαριάζεται· στίς φιλοσοφικὲς ροπές τοῦ Ποιητῆ, τὴν ἐποχὴ τούτη. Ὅμως, καθὼς σημείωσα καὶ πρὶν, ὁ ἀτομισμὸς τοῦ Γύφτου εἶναι, στὴ βαθύτερη σύστασή του, κοινωνικός. Ἡ φλογερὴ του ἐπιθυμία δὲν θὰ ἦταν νὰ βαδίσῃ μόνος. Ἡ πρωτοπορία τὸν στενοχωρεῖ· θὰ ἤθελε μᾶλλον τὴ συμπόρευση. Γιατί ἡ φύση τοῦ Γύφτου, ἂν εἶναι ἀντικοινωνικὴ, εἶναι ἀντικοινωνικὴ σὲ σχέση μετὰ τὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ περιέχον· ὁ Γύφτος ἔχει κι αὐτὸς φυλὴ καὶ φιλοδοξεῖ μάλιστα νᾶναι ὁ καλύτερος τῆς ράτσας του, γιατί τὴ φυλὴ του τὴν τιμᾶ καὶ τὴν πονάει. Μιά τέτοια γυφτοφυλὴ — μιὰν ὁμάδα φωτισμένων ἀνθρώπων, ἂν θέλουμε νὰ δώσουμε στὸ σύμβολο τὶς πραγματικὲς του διαστάσεις — ζητεῖ καὶ ὁ Ποιητὴς-Γύφτος τοῦ «Δωδεκάλογου». Σὲ τοῦτες τὶς κρίσιμες στροφές τοῦ Πέμπτου Λόγου, ὅπου ὁ Γύφτος στέκεται ἀντίκρου στὸν ἀρχαῖο κόσμον καὶ προσπαθεῖ νὰ κάμῃ τὴ διαλογὴ τῶν ἀρετῶν μετὰ κριτήριον τὴν ἀρετὴ τῶν ἀρετῶν, τὴν ἐλεύθερη συνείδηση, δὲ θὰ πῆ ἐγὼ, θὰ πῆ εἰς κι ὅπου θὰ πῆ ἐνῶ εἶναι γιὰ νὰ φανερωθῇ σὰν ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος καὶ συνισταμένη τῆς φυλῆς του:

[μάθε· ἡ προκοπὴ γιὰ τοὺς ἐλεύτερους,
γιὰ μᾶς!

Σὰν κι ἐμᾶς τοὺς γύφτους θὰ διαβῆτε...
κ' ἔτσι κι ἀπὸ σᾶς θὰ νάρθῃ ὁ κόσμος
πιο κοντὰ σ' ἐμᾶς.

γεῖα χαρὰ σας, ἄσπρα ἀδέρφια φωτεινὰ
τῶν ὀλόμαυρων ἐμᾶς
σὰν κ' ἐμᾶς εἶναι ἡ φυλὴ σας...

[Μὰ ἢ μ' ἐμᾶς τοὺς τρισκατάρατους...]

Ἐγὼ, θὰ ξαναπῆ ὁ Γύφτος γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὴν ἀνυπόταχτη κι ἀδούλωτη φύση τῆς φυλῆς του καὶ γιὰ νὰ τονίσῃ ἀκόμη περισσότερο τὸ συναίσθημα τῆς αὐτόνομης πορείας του μέσα στὰ κόσμικὰ πεπρωμένα. Ἡ δόξα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας δὲν τὸν θαμπώνει οὔτε καὶ τὸ λιβάνι περσμένης λατρείας τότε μεθᾶ...

Κάνα πάπυρο κι ἂν εὕρω
τόνε καίω γιὰ νὰ πετύχω

(Συνεχίζεται)

ζέστα ἢ φῶς·
τὴ φωτιά μου ἀνάβω ἀξέταστα
μέσα σὲ ὅποιο ρεποθέμελο,
ἢ παλάτι ἢ μοναστήρι,
ἢ σκολεῖο ἢ ναός.

Εἶναι ἡ ὀχτάστιχη στροφή ὅπου ἐκδηλώνεται ἡ ἀπόλυτη περιφρόνηση τοῦ Γύφτου πρὸς ὅ,τι ἀποτελοῦσε τὸ παλλάδιο τοῦ δασκάλου καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων του. Ἐδῶ ὁ ποιητὴς κάνει ἀκόμα ἓνα βῆμα θαρραλέο στὸ δρόμον ποῦ εἶχε χαράξει μετὰ τὸ «Μέγα Ὄνειρον» στὴν «Ἀσάλευτη Ζωή». Νομίζει κανεὶς ὅτι ἐδῶ ἀκούει κάποιον ἀντίλαλο ἀπὸ τοὺς στίχους ἐκείνους ποῦ στεφανώνονται μετὰ τὸ λόγο τοῦ γέρω Κολοκοτρώνη: «Φωτιά καὶ Τσεκούρι!»
Τοὺς ξαναθυμίζω:

Ξετίναξε τῶν περασμένων τὴν ψευτολατρεία
κάψε σὰν τὸν Ὁμάρ καὶ τῶν προγόνων τὰ βιβλία,
σὰν τὸν Ἑλγίνο γκρέμισε ὅ,τι λαμπρὸ οἱ αἰῶνες
ὅ,τι σοῦ ἀφήκαν θαυμαστὸ κι ἀπὸ τοὺς Παρθενῶνες!
Σκληρὰ σὰ νὰ εἶταν δχεντρα χτύπα τὴ Μνημοσύνη,
τῆς Ἱστορίας τὴ λαμπάδα σβύσε τὴν κ' ἐκείνη...

Ὁ ποιητὴς μετὰ τὸ στόμα τοῦ Γύφτου διαλαλεῖ στοὺς καταπληκτικὸς στίχους τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτοῦ, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ποιήματος πῶς τὰ ἀρχαῖα εἶδωλα, τὰ ἀρχαῖα πρότυπα, εἶναι φαντάσματα, φαντάσματα ἔστω πεντάμορφα, ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε καὶ ἐπιτρεπτὸ νὰ μπαίνουν στὴ μέση τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς:

Εἶτε μουσικὴ εἶτε λάμψη,
εἶσ' ἐνὸς χαμένου διάβα,
μιὰ πνοή·
ὦ φαντάσματα πεντάμορφα
εἴμ' ὁ ἀκέρηος, εἴμ' ἡ ἀλήθεια,
εἴμ' ἐγὼ τὰ δυὸ ἀχώριστα·
σάρκα καὶ ψυχὴ!

Καὶ ἡ πομπὴ μετὰ τ' ἅγια λείψανα δίχως πιά ν' ἀποκριθῇ, δίχως νὰ διεκδικήσῃ δηλαδὴ τὴ δικὴ τῆς ἀλήθειας, γιατί ἡ δικὴ τῆς ἀλήθειας εἶναι ἴσως ἰδέα ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ σάρκα μαζί, εἶναι ἀλήθεια περιχαρῶμενη στὸ χρόνο, ἐνῶ τοῦ Γύφτου εἶναι πραγματικότητὰ ζωντανὴ ποῦ μετριέται μετὰ τὴ ζωὴ καὶ μετὰ τὸ θάνατον, θὰ μπῆ στὰ καράβια ποῦ τὴν περιμένουν καὶ θὰ γίνῃ ὄφρανη. Ἐνῶ παράλληλα ἀπ' τὶς ἴδιες πόρτες θὰ μπῆ ὁ Σουλτάνος, καβαλλάρης, χαλαστής. Μετὰ τὸ τελευταῖο τετράστιχο ὁ Ποιητὴς προσπαθεῖ νὰ ἀνασυνθέσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ μύθου του. Μᾶς ἀναπλάθει τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Πρώτου Λόγου, τοῦ «Ἐρχομοῦ», ὅταν ἡ Πόλις «καρτέραγε τὸν Τοῦρκο νὰ τὴν πάρῃ». Ὁ κύκλος τῆς ἀναμονῆς συμπληρώθηκε. Ὁ χαλαστής ὁ Τοῦρκος μπῆκε, στὸ τέλος, καβαλλάρης.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

